

بسمه تعالی

تلازم عقل در تمامی مراحل اخلاق دینی

حمیدرضا آیت اللهی

وقتی به نسبت عقل عملی و دین پرداخته می شود معمولا موضوع حسن و قبح عقلی به عنوان مبنایی برای هر نوع اخلاق مورد توجه و بررسی قرار می گیرد، در نتیجه حسن و قبح عقلی مقدم بر دین دانسته می شود. برخی در تبیین اخلاق دینی بر این باور هستند که اخلاق دستورات کلی صادر می کند و برای تفصیل آن به دین نیاز است و براساس آن احکام عقل عملی را باید از دین اخذ کرد تا به اخلاقی دینی دست یافت. گویا عقل صرفا برای تأمین مبنایی عقلی برای اخلاق دینی حضور می یابد.

در این نوشتار در نظر است نشان داده شود دین در بسیاری مراحل دیگر از اخلاق، نیز نیازمند عقل است و عقل نقشی تعیین کننده در تمامی مراحل اخلاق مخصوصا اخلاق دینی دارد. احکام اخلاقی دین نه تنها در تفسیر و تبیین خودنیازمند عقل است که در تعارضات احکام اخلاقی دینی باید حضور جدی داشته باشد. در اخلاق دینی گرچه مسائل اخلاقی به حسن و قبح عقلی اجمالا نیاز دارد و در تفصیل به دین نیاز می یابد ولی باید بیاد داشت که احکام دینی نیز احکامی کلی هستند که با اجتهاد دینی (مبتنی بر عقل) باید عقل در دست یافتن به احکام اخلاقی در شرایط و موقعیتهای مختلف نقش داشته باشد. پس از آن انسان برای تصمیم گیری در مصادیق فراوانی که پیش رو دارد نیاز به عقل برای تعیین وظیفه در شرایط مکانی و زمانی خاص دارد. همچنین عقل در متخلق شدن افراد به احکام اخلاقی نیز باید راهکارهایی ارائه دهد؛ چرا که دین در بسیاری موارد به روشهای تربیت فردی و اجتماعی برای تحقق اخلاق اشاره ای نکرده است و در این شرایط این عقل است که باید روش ها را نشان داده و ارزیابی کرده و کارآمدی آنها را نشان دهد. نهایت آن که موارد بسیاری وجود دارد که دین در آن منطقه ساکت است و احکامی صادر نکرده است برای یافتن وظیفه در این محدوده نیز به عقل نیاز است.

گرچه مراتب عقل برای نقش ایفا کردن در هر یک از هفت مرحله فوق بادیگری فرق دارد ولی این امر از نیاز اخلاق دینی به انواع مراتب عقل که در این نوشتار به آن اشاره خواهد شد نمی کاهد.

حمیدرضا آیت اللهی

استاد بازنشسته گروه فلسفه دانشگاه علامه طباطبایی

رئیس انجمن فلسفه دین ایران

رئیس موسسه حکمت و معارف خواجه نصیر